

Tijana Vuković, *Regaining the Yugoslav Heritage vs. Culture Crisis Regaining the Past. Yugoslav Legacy in the Period of Transition: The Case of Formal and Alternative Institutions of Art and Culture in Serbia at the End of the 20th and the Beginning of the 21st Century*, Warsaw–Bellerive sur Allier, Wydawnictwo DiG 2022, ss. 343

<https://doi.org/10.14746/bp.2023.30.23>

Choć od upadku socjalistycznej Jugosławii mija ponad 30 lat, publiczna i indywidualna percepcja tego, co można by nazwać dziedzictwem jugosłowiańskim (w znaczeniu materialnym i symbolicznym) pozostaje problematyczna. W zasadzie w każdym państwie, które do początku lat 90. XX wieku stanowiło element składowy socjalistycznej federacji, odniesienia do czasów jugosłowiańskich napotykają przeszkody wynikające z ambiwalentnego podejścia władz oraz społeczeństw do minionych czasów. Spuścizna po Jugosławii często jest interpretowana przez pryzmat dramatycznych i krwawych zmian politycznych z lat 90. XX wieku, które dla wielu stanowią gorzkie podsumowanie epoki „braterstwa i jedności” narodów jugosłowiańskich. W tym ujęciu „wojenny” rozpad federacji doprowadził do uśmiercenia ponadnarodowej tożsamości, identyfikowanej z państwem o charakterze wielokulturowym. Obecnie Jugosławia i jej dziedzictwo są marginalizowane, a miejscami wymazywane z oficjalnych dyskursów społeczno-politycznych i kulturowych. Z drugiej strony istnieją jednak indywidualne i pokoleniowe wspomnienia czy emocje, odwołujące się do minionej epoki. Dla wielu osób i kilku generacji był to czas dojrzewania i kształtowania postaw oraz poglądów na rzeczywistość¹. Zagadnienie marginalizacji tych sentymentów w oficjalnej przestrzeni publicznej towarzyszy rozważaniom Tijany Vuković na temat obecności nawiązań jugosłowiańskich we współczesnej kulturze serbskiej.

Autorka podjęła problematykę o bardzo złożonym i dynamicznym charakterze, której nie sposób opisać w jednej monografii. Z tego względu jej głównym celem było ukazanie przejawów ogólnie pojętej tematyki jugosłowiańskiej w serbskiej sferze publicznej na podstawie analizy działalności sześciu wyselekcjonowanych placówek kulturalnych. Praca dotyczy głównie czasów współczesnych, a dokładniej okresu zapoczątkowanego przez rządy sił demokratycznych, po upadku reżimu Slobodana Miloševića (2002–2020). Autorka opisuje próby „odczarowania” i reinterpretacji odniesień do epoki jugosłowiańskiej poprzez inicjatywy podejmowane przeważnie przez środowiska artystyczne, reprezentujące serbską kulturę. Bez wątpliwości zmiany polityczne, które zaszły w Serbii na początku lat dwutysięcznych, dały znacznie

¹ Por. M. Reksć, *Post-Yugoslav collective memory: between national and transnational myths*, „Polish Political Science Yearbook” 2016, t. 45, s. 73–84.

większą, w porównaniu z czasami S. Miloševića, swobodę wypowiedzi i ekspresji na tematy problematyczne pod względem politycznym bądź narodowym. Działacze kulturalni i artyści zyskali większe pole do reinterpretowania różnych tropów społecznych i kulturowych, nawiązujących do czasów jugosłowiańskich. Z drugiej strony silną pozycję utrzymały jednak kręgi kontynuujące narrację nacjonalistyczną, akcentujące, że Serbowie byli w rzeczywistości jugosłowiańskiej narodem uciskanym politycznie, kulturowo i ekonomicznie².

Swoje zadanie autorka postrzega jako próbę połączenia studiów nad przeszłością z badaniami nad ogólnie rozumianą pamięcią kulturową oraz polityką kulturalną władz. Głównym celem jest jednak nakreślenie narracji, odwołujących się do spuścizny jugosłowiańskiej, zauważalnych w serbskim życiu artystycznym i refleksja na temat ich wpływu na konstruowanie obrazu Jugosławii w oczach uczestników współczesnej kultury serbskiej (twórców oraz odbiorców). Stawiane są pytania o okoliczności podejmowania poszczególnych nawiązań do tematyki jugosłowiańskiej, o umiejscowienie ich w szerszym kontekście kulturalnym oraz intelektualnym, dotyczącym współczesnej Serbii. Autorka analizuje sposoby prezentacji tzw. problematyki jugosłowiańskiej, zwraca uwagę, jakie przesłania towarzyszyły opisywanym przedsięwzięciom i w jakich zakresach twórcy zamierzali oddziaływać na odbiorców. Materiał, który posłużył do stworzenia monografii jest zróżnicowany tematycznie i gatunkowo. Obejmuje wywiady przeprowadzone z przedstawicielami serbskiej kultury i życia społecznego (artystami, naukowcami, kuratorami wystaw, aktywistami społecznymi) oraz bardzo szeroką, reprezentatywną literaturę przedmiotu. Oprócz publikacji o charakterze naukowym, zebrane i omówione zostały artykuły prasowe, które towarzyszyły poszczególnym inicjatywom artystycznym i kulturalnym. Interesującym dodatkiem są omówienia materiałów filmowych (reportaży i utworów artystycznych) oraz refleksje o osobistych wrażeniach uczestników analizowanych przedsięwzięć kulturalnych.

Intencją T. Vuković nie było stworzenie obrazu o wymiarze syntetycznym, mającego ukazać miejsce problematyki jugosłowiańskiej we współczesnej kulturze i świadomości Serbów. Jej monografia dostarcza jednak wielu interesujących informacji na temat tego, jak poszczególni twórcy i działacze kulturalni starają sobie poradzić z tym kłopotliwym dziedzictwem w swojej aktywności publicznej. Na podstawie drobiazgowego przedstawienia działalności sześciu placówek kulturalnych o zróżnicowanym charakterze, autorka rozwija refleksję na temat aktualnej recepcji jugosłowiańskiej przeszłości w Serbii. W rozdziale pierwszym obszernie i wiarygodnie omówiła ona teoretyczną podstawę swoich badań o charakterze interdyscyplinarnym, opartych na metodologii wywiedzionej z nauk humanistycznych i społecznych. We wprowadzającym do zasadniczej tematyki pracy rozdziale drugim zamieszczony

² Por. I. Čolović, *Kultura i polityka w Serbii. Konflikty i układy od połowy XX wieku*, „Herito. Dziedzictwo, kultura i współczesność” 2012, t. 6, <https://herito.pl/artukul/kultura-i-polityka-w-serbii-konflikty-i-uklady-od-polowy-xx-wieku/> [dostęp: 1.11.2023].

został szkicowy przegląd historii politycznej i kulturalnej Jugosławii, począwszy od czasów międzywojennych, skończywszy na latach 90. XX wieku. Zastosowanie tak rozległej chronologii należy uznać za uzasadnione i pożyteczne dla odbiorcy książki. Choć zawarte w dalszych częściach pracy rozważania dotyczą głównie spraw odnoszących się do dziedzictwa socjalistycznej federacji, należy pamiętać, że idea jedności jugosłowiańskiej, ukształtowana przez ruch komunistyczny podczas II wojny światowej, nawiązywała do poglądów i programów politycznych, sięgających początku XX wieku. Ideę jedności południowosłowiańskiej, przewijającą się w czasach realizacji „projektów jugosłowiańskich”, autorka identyfikuje z działaniami zmierzającymi do osiągnięcia „wspólnoty wartości w sferze kultury oraz sztuki” (*jugoslovenska kulturacija*), wynikającymi z przekonania o bliskości kulturowej między narodami współtworzącymi państwo. Tak ukształtowana wspólna przestrzeń kulturowa miała w przekonaniu projugosłowiańsko nastawionych elit integrować społeczeństwo i przetrwać ewentualny rozpad państwa³. Przekonanie to legło w gruzach wraz z dekompozycją socjalistycznej federacji. Choć w latach 90. XX wieku termin Jugosławia wykorzystano do nazwania jednego z pięciu państw postjugosłowiańskich (Federalna Republika Jugosławia), jej władze odwróciły się od tych nawiązań, sięgając po dziedzictwo serbskiej państwowości i nacjonalizmu z przełomu XIX i XX wieku. Znaczenie tego pojęcia zostało przekonstruowane pod presją ówczesnych uwarunkowań geopolitycznych⁴.

W zasadniczej części monografii (rozdziały trzeci i czwarty) Tijana Vuković podjęła opis i interpretację przejawów tzw. spuścizny jugosłowiańskiej w sześciu wybranych przez siebie instytucjach kulturalnych. Spośród placówek kultury, dotowanych przez państwo, wybrała trzy o charakterze wystawienniczo-muzealnym, funkcjonujące od czasów jugosłowiańskich (rozdział trzeci). Pierwszym jest działający w ramach Weneckich Biennale Pawilon Jugosławii, od 2003 roku nazywany Pawilonem Republiki Serbii. Za ważny punkt na mapie poszukiwań tropów jugosłowiańskich autorka uznała także belgradzkie Muzeum Sztuki Współczesnej (*Muzej savremene umetnosti u Beogradu*; 1958–). Oprócz prowadzenia aktywności muzealnej, placówka ta inicjowała i współtworzyła wydarzenia mające aktywizować artystów oraz obiorców kultury wokół szeroko zarysowanej problematyki jugosłowiańskiej, podejmowanej w sztuce współczesnej. Za najbardziej oczywisty wybór, z punktu widzenia tematu recenzowanej pracy, uznać należy zróżnicowane pod względem oferty wystawienniczej Muzeum Jugosławii (*Muzej Jugoslavije*), które w 1996 roku stworzono w oparciu o wcześniej działające Muzeum Rewolucji Narodów i Narodowości

³ Por. S. Majstorović, *Cultural policy in Yugoslavia: self-management and culture*, Novi Sad 1980, s. 45–54; Z. Milutinović, *What common Yugoslav culture was, and how everybody benefited from it* [w:] *After Yugoslavia: the cultural spaces of a vanished land*, red. R. Gorup, Stanford 2013, s. 78.

⁴ Pisarka Dubravka Ugrešić, odnosząc się do charakterystyki kolektywnej pamięci mieszkańców byłej Jugosławii napisała, że dźwigają oni doświadczenie „dwóch istnień” państwowych, które należy pogodzić, tworząc „jedną biografię” w sferze indywidualnej i społecznej, w oparciu o trudne doświadczenia oraz wymogi współczesności D. Ugrešić, *Kultura kłamstwa*, Wołowiec 2006, s. 357–358.

Jugosławii (1959–1996)⁵. W jego ramach współistnieją wydzielone części muzealne, gromadzące artefakty z czasów socjalistycznej Jugosławii (Muzeum 25 Maja) i związane z pamięcią o jej prezydencie, Josipie Broz Ticie (Dom Kwiatów — mauzoleum Josipa i Jovanki Broz). Ponadto w placówce znajdują się zbiory archeologiczne, etnograficzne i historyczne, w różnym stopniu nawiązujące do tematyki jugosłowiańskiej. Jest to jedyna państwowa instytucja muzealna, działająca na terenie byłej federacji, w pełni poświęcona tematyce jugosłowiańskiej. Do tej pory nie doczekała się ona współcześnie i całościowo opracowanej ekspozycji, dotyczącej minionych czasów. Przedłużają się prace nad doborem eksponatów i przygotowaniem komentarzy odnoszących się do kwestii historycznych, społeczno-politycznych i kulturowych. Otwarte pytanie dotyczy strategii tworzenia i grupowania zbiorów. Jak pisała w 2018 roku ówczesna dyrektor Muzeum Jugosławii, w rządowych strategiach dotyczących serbskiej polityki kulturalnej w zasadzie pomijane są działania mające na celu opiekę nad ogólnie pojętą spuścizną jugosłowiańską⁶. Pomimo to muzeum stara się inicjować projekty o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym. Ich zamysłem jest łączenie przestrzeni muzealnej z obecnie istniejącymi narracjami dotyczącymi minionych czasów⁷.

Interesującym kontrapunktem a jednocześnie uzupełnieniem rozważań na temat podejścia serbskich artystów, działaczy kultury i decydentów do spuścizny jugosłowiańskiej, jest analiza dokonana środowisk kojarzonych z szeroko pojętymi nurtami alternatywnymi. W rozdziale czwartym Autorka wyselekcjonowała trzy ośrodki kultury, które nie są typowymi placówkami wystawienniczymi lub muzealnymi. Ich rolą jest raczej tworzenie przestrzeni umożliwiającej wymianę poglądów na rozmaite kwestie artystyczne i przy okazji społeczne oraz integracja poszczególnych środowisk kulturalnych. Autorka zdecydowała się na wybór przykładów uszeregowana

⁵ W latach 1996–2016 placówka ta funkcjonowała pod nazwą Muzeum Historii Jugosławii.

⁶ Jak pisała związana z Muzeum Jugosławii Katarina Živanović, placówka, którego celem jest „muzealizacja” dziedzictwa jugosłowiańskiego, nadal pracuje nad stałą ekspozycją, pomyślaną jako komentarz dotyczący roli Jugosławii w najważniejszych dziedzinach życia wspólnot i jednostek. Celem jest stworzenie ram pozwalających na wieloaspektowe rozumienie tego dziedzictwa, dających możliwość jego afirmacji bez trywializowania odbioru. W planie działania i przebudowie kolekcji muzeum uwzględnia się charakterystykę historyczno-polityczną, ale i ogólniejsze tematy dotyczące np. antyfaszyzmu, modernizacji, emancypacji społecznej, samorządności, patriotyzmu, kultu jednostki oraz tzw. przestrzeni postjugosłowiańskich; K. Živanović, T. Toroman, *The Museum of Yugoslavia — innovations and turning points*, <https://www.muzej-jugoslavije.org/en/mij-inovacije-i-zaokreti/> [dostęp: 1.11.2023]; K. Živanović, *Mimikrija i metamorfoza jugoslovenskog nasleđa*, „Vreme”, nr 1457, 6.12.2018, <https://www.vreme.com/vreme/mimikrija-i-metamorfoza-jugoslovenskog-nasledja/> [dostęp: 1.11.2023].

⁷ Przykładem projektu o charakterze „autokrytycznym” jest inicjatywa pt. „Muzealne Laboratoria” (*Muzejska laboratorija*; 2017–2025), dotycząca zróżnicowanej kolekcji Muzeum Jugosławii, realizowana we współpracy z różnymi środowiskami spoza placówki (artyści, działacze społeczni, przedstawiciele różnych grup zawodowych itp.). Istotą projektu jest analiza kolekcji przez pryzmat tematów ważnych dla zrozumienia doświadczenia życia w Jugosławii. Poszczególne zadania są realizowane np. poprzez trasy tematyczne; *Muzejska laboratorija* (04.05.2017–01.12.2025); <https://muzej-jugoslavije.org/exhibition/laboratorija-muzeja-jugoslavije/> [dostęp: 1.11.2023].

nych w oparciu o kryterium pokoleniowe. Pierwszym jest Centrum Dekontaminacji (Odkazania) Kultury (*Centar za kulturnu dekontaminaciju*), powołane w 1994 roku w odpowiedzi na ówczesny klimat polityczny oraz kulturalny w Jugosławii rządzonej przez reżim Slobodana Miloševicia. Instytut jest miejscem autorskich wystaw czasowych i zarazem społecznością, starającą się reagować na bieżące kwestie dotyczące współczesnej kultury i społeczeństwa. Formuła centrum kulturalno-edukacyjnego towarzyszy działalności alternatywnego squatu *Inex* z Belgradu, który powstał w 2011 roku w opuszczonym budynku wytwórni filmowej. W recenzowanej książce placówka ta jest identyfikowana z tzw. drugim pokoleniem artystów i działaczy kultury, których działalność przypadła na czasy rzeczywistej demokracji, w pierwszych dwóch dekadach lat dwutysięcznych. Z kolei belgradzkie Alternatywne Centrum Kultury *Kvaka 22* (działające od 2015 roku w byłej siedzibie Jugosłowiańskiej Orkiestry Wojskowej) to środowisko identyfikowane z tzw. najmłodszą generacją artystów. Powstało głównie z myślą o stworzeniu przestrzeni skupiającej i promującej debiutujących twórców.

Dobór analizowanych przykładów jest interesujący, ale nieoczywisty ze względu na problem z ustaleniem, w jakim stopniu poszczególne placówki są reprezentatywne problemowo czy pokoleniowo dla podjętego tematu. Poza Muzeum Jugosławii, które jest instytucją dedykowaną czasom jugosłowiańskim, reszta instytucji funkcjonuje z sferach, które są luźniej powiązane z tą problematyką (sztuka współczesna, performatywna, edukacja kulturalna itp.). Różnice dotyczą sposobu działalności, odmiennych form organizacyjnych a także kontekstu historycznego. Spośród sześciu omawianych ośrodków trzy działały już w czasach socjalistycznej Jugosławii, a jeden powstał w latach 90. XX wieku, które nie zostały drobiazgowo omówione w książce. Opisywane instytucje państwowe wyróżnia ten sam profil działalności (muzealno-wystawienniczy), ale tematykę jugosłowiańską podejmują one w niejednakowy sposób, zróżnicowany pod kątem odbiorcy (krajowego i międzynarodowego), zakresu tematycznego czy formy (wystawy, performanse, artefakty dotyczące różnych dziedzin życia w czasach jugosłowiańskich, architektura itd.). W zasadzie oprócz Muzeum Jugosławii, inicjatywy nakierowane na upowszechnianie czy reinterpretację wiedzy o spuściźnie jugosłowiańskiej mają charakter epizodyczny, jeśli nie marginalny. To co łączy opis placówek państwowych, dotyczy umieszczenia ich działalności w kontekście oficjalnej polityki kulturalnej władz. Zabieg ten pozwala dostrzec ogólniejsze prawidłowości, rządzące decyzjami odnośnie do tematyki, organizacji i przeprowadzenia poszczególnych inicjatyw wystawienniczych. Opis działalności trzech kolejnych ośrodków kulturalnych, utożsamianych z organizacjami pozarządowymi, (które autorka określa jako alternatywne) dotyczy już znacznie większej ilości aspektów, odnoszących się do sztuki, kultury oraz edukacji. W przekonaniu autorki dokonania tych placówek należy traktować jako alternatywę wobec oficjalnego przekazu władz, a jednocześnie dopełnienie perspektywy obioru dziedzictwa jugosłowiańskiego, która jest kreślona przez instytucje z tzw. głównego obiegu.

Niezaprzeczną wartością książki są drobiazgowo, oparte na zróżnicowanej bazie materiałowej, informacje dotyczące poszczególnych przedsięwzięć artystycznych i kulturalnych. W odniesieniu do opisywanych inicjatyw autorka zwraca uwagę na wieloaspektowość prezentacji dziedzictwa jugosłowiańskiego, w wymiarze symbolicznym, edukacyjnym czy terapeutycznym. Opisując poszczególne projekty tematyczne, osadzone w różnych estetykach, poszukuje ona relacji między pamięcią indywidualną (artystów, działaczy kultury) a świadomością zbiorową. Z analizy poszczególnych przypadków wynika refleksja, że funkcjonujący w serbskiej przestrzeni wystawienniczej i muzealniczej przekaz na tematy jugosłowiańskie jest wycinkowy, niespójny i nadal marginalizowany. Wśród decydentów kulturalnych, działających na podstawie państwowych dotacji, brakuje pomysłu, jak należałoby „odczarować” czas jugosłowiański, na co zwrócić uwagę w kontekście nawiązań i twórczych porównań ze współczesnością. W oficjalnych instytucjach Jugosławia jest ukazywana bardziej przez pryzmat traumatycznej przeszłości, związanej z kultem jednostki, autorytaryzmem czy waśniami narodowymi. Nieoficjalne instytucje częściej decydują się na prezentację wypowiedzi artystycznych, akcentujących, że jugosłowiańskie doświadczenia mogą stanowić źródło twórczych nawiązań do procesu modernizacji społecznej, powszechnej edukacji, „etyki wspólnoty i współdzielenia zasobów”. Poszczególne wypowiedzi funkcjonują równoległe i mają ograniczony zasięg społeczny, sporadycznie spotykają się poprzez wspólne inicjatywy. Można odnieść wrażenie, że serbskie wspomnienia o Jugosławii dotyczą przede wszystkim indywidualnych wspomnień i sentymentów. Próby umieszczenia ich w sferze publicznej, wkalkulowania w bieżącą rzeczywistość społeczną i kulturową często wywołują uczucie zakłopotania. W tym kontekście interesujące są rozważania na temat podejścia opisywanych placówek do społecznego fenomenu jugonostalgii, uzewnętrznianego przez osoby i wspólnoty identyfikujące się z czasami jugosłowiańskimi. Na podstawie drobiazgowo opisywanych przedsięwzięć wystawienniczych i artystycznych autorka wysnuwa opinię, że zjawisko to jest epizodycznie wykorzystywane przez poszczególnych twórców do szukania tropów, które pozwoliłyby oswoić marginalizowane politycznie emocje. Przeważnie jugonostalię traktuje się jednak w kategoriach kolekcjonowania pamiątek z przeszłości, mających pielęgnować sentyment oraz osobiste wspomnienia⁸.

Monografia T. Vuković podejmuje ważką społecznie i kulturowo kwestię bez ambicji stworzenia syntetycznego obrazu problemu odbioru dziedzictwa jugosłowiańskiego w serbskiej kulturze. Kluczowe dla niej są pojęcia transformacja, odzyskanie przeszłości i przezwyciężenie traumy związanej z eliminowaniem świadectw jugo-

⁸ O problematycznym, z punktu widzenia doświadczeń z lat 90. XX wieku, sposobie odbioru dziedzictwa jugosłowiańskiego pisze m.in. A. Bosković, *Yugonostalgia and Yugoslav cultural memory: Lexicon of YU*, „Slavic review” 2013, t. 72, nr 1, s. 54–78. O społeczno-kulturowych aspektach jugonostalgii: M. Reksć, *Jugonostalgia jako zjawisko społeczno-kulturowe* [w:] *Balkany Zachodnie pomiędzy przeszłością a przyszłością*, red. P. Chmielewski, S.L. Szczesio, Łódź 2013.

słowiańskiej przeszłości z przestrzeni publicznej, wbrew oczekiwaniom ludzi, którzy w większości nie przyjmują jednoznacznie negatywnej oceny minionej epoki. Niezaprzeczalnym walorem książki, jest to, że prezentuje ona obraz złożony z wielu dyskursów i propozycji na temat sposobów reinterpretacji kłopotliwej spuścizny. Autorka stworzyła wieloaspektową prezentację percepcji jugosłowiańskiego dziedzictwa przez artystów i animatorów kultury. Podejmując się katorżniczego, z punktu widzenia ilości materiału badawczego, zadania, rozczytując i analizując różnorodne narracje na temat przeszłości i współczesnej tożsamości jugoslawizmu, zaprezentowała ona obraz zniuansowany, poparty skrupulatnie przeanalizowanymi przykładami. W przemyślany sposób odnosi poszczególne inicjatywy do najważniejszych koncepcji teoretycznych, dotyczących współczesnej kultury pamięci.

Badając przykłady oficjalnego i alternatywnego życia kulturalnego w Serbii, T. Vuković dostarczyła ważkich informacji i refleksji na temat dynamicznych zmian, zachodzących w kulturze okresu transformacji serbskiego systemu społeczno-politycznego. Analizując strategie „odzyskiwania” poszczególnych aspektów dziedzictwa jugosłowiańskiego w przestrzeni artystycznej, zwróciła uwagę na utrwalanie się nowego, ale bardzo fragmentarycznego odbioru tej spuścizny. Należy przyznać, że począwszy od lat 90. XX wieku po dziś dzień Jugosławia w oficjalnych przekazach społeczno-politycznych i kulturowych jawi się jako obraz złożony z „małych wysp”, które są od siebie oddzielone i nie tworzą (oraz prawdopodobnie nie stworzą) spójnej narracji na temat minionej epoki. Z drugiej strony dają o sobie znać stosunkowo liczne inicjatywy o oddolnym charakterze, których twórcy próbują rekonstruować poszczególne elementy jugosłowiańskiej przeszłości z myślą o nadaniu jej nowego znaczenia, dostosowanego do wymogów współczesności. Odniesienia te będą funkcjonować na zasadach zindywidualizowanych przekazów artystycznych, intelektualnych, wspomnieniowych. Choć ten cząstkowy obraz spuścizny jugosłowiańskiej zapewne utrwali się wraz z kolejnymi zmianami pokoleniowymi, należy żywić nadzieję, że zostanie jednak otwarty na próby tworzenia nowych, twórczych znaczeń.

Jędrzej Paszkiewicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Historii

ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7, 61-614 Poznań

e-mail: jedrzej.paszkiewicz@amu.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7115-9284>

BIBLIOGRAFIA

- Bosković A., *Yugonostalgia and Yugoslav cultural memory: Lexicon of YU*, „Slavic review” 2013, t. 72, nr 1, s. 54–78.
- Čolović I., *Kultura i polityka w Serbii. Konflikty i układy od połowy XX wieku*, „Herito. Dziedzictwo, kultura i współczesność” 2012, t. 6, <https://herito.pl/artukul/kultura-i-polityka-w-serbii-konflikty-i-uklady-od-polowy-xx-wieku/> [dostęp: 1.11.2023].
- Majstorović S., *Cultural policy in Yugoslavia: self-management and culture*, Novi Sad 1980, s. 45–54.
- Milutinović Z., *What common Yugoslav culture was, and how everybody benefited from it [w:] After Yugoslavia: the cultural spaces of a vanished land*, red. R. Gorup, Stanford 2013, s. 75–87.
- Rekć M., *Jugonostalgia jako zjawisko społeczno-kulturowe [w:] Balkany Zachodnie pomiędzy przeszłością a przyszłością*, red. P. Chmielewski, S.L. Szczesio, Łódź 2013, s. 347–366.
- Rekć M., *Post-Yugoslav collective memory: between national and transnational myths*, „Polish Political Science Yearbook” 2016, t. 45, s. 73–84.
- Ugrešić D., *Kultura kłamstwa*, Wołowiec 2006.
- Živanović K., *Mimikrija i metamorfoza jugoslovenskog nasleđa*, „Vreme”, nr 1457, 6.12.2018, <https://www.vreme.com/vreme/mimikrija-i-metamorfoza-jugoslovenskog-nasledja/> [dostęp: 1.11.2023].
- Živanović K., Toroman T., *The Museum of Yugoslavia — innovations and turning points*, <https://www.muzej-jugoslavije.org/en/mij-inovacije-i-zaokreti/> [dostęp: 1.11.2023].